

Н.М. ШИЯН

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська 2, м. Київ, МСП-1, 01601, Україна

**ГЕРБАРІЙ ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ
ІМ. М.Г. ХОЛОДНОГО НАН УКРАЇНИ (KW)
У ЦИФРАХ І ДОКУМЕНТАХ (1921—1931 рр.)**

Ключові слова: гербарна справа, гербарій KW, ексиката

*Гербарні колекції [...] становлять
найцінніший для ботанічної науки архів.*

Акад. О.В. Фомін (21 серпня 1918 р.).

Гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (Національний гербарій України, KW) — найбільша гербарна колекція нашої держави і друга після Гербарію Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова РАН (LE) на теренах Східної Європи [22]. Його фонди налічують понад 2 млн. одиниць зберігання і складаються з унікальних колекцій, що репрезентують фіто- і мікорізноманіття України і світу, слугуючи головною науково-інформаційною базою країни для фундаментальних та прикладних ботанічних і мікологічних досліджень. Колекції Гербарію KW, найдавніші з яких датовані XVIII ст., є цінними не лише з наукового, а й з історичного погляду.

Напередодні 90-річчя заснування Гербарію KW ми спробували уточнити низку дат і цифр, які стосуються історії формування його фондів і підрозділів, зокрема реконструювати хронологію подій, пов'язаних з першим десятиліттям функціонування KW, тобто від моменту його заснування в жовтні 1921 р. у структурі Ботанічного кабінету та гербарію ВУАН до 1 квітня 1931 р., коли на основі Ботанічного кабінету та Науково-дослідного інституту ботаніки Упрнауки було утворено Інститут ботані-

ки АН УРСР. У цій публікації ми спиралися на доступні архівні, літературні джерела та фонди *КВ*. Подекуди в літературі містяться суперечливі дані щодо дат створення, реорганізації та ліквідації академічних установ, тому ми намагалися врахувати всі наявні відомості й подати максимально документовану інформацію, надаючи перевагу цитатам.

Перше згадування про створення гербарію при УАН міститься у «Звідомленні про діяльність Всеукраїнської Академії наук за 1921 р.», де читаємо: «Національний ботанічний музей та гербарій розпочав своє існування тільки в кінці 1921 р.» [12]. Фундатором і першим його куратором став акад. О.В. Фомін, який на той час був «якнайтісніше зв'язаний з Комісією по виучуванню флори» [4, 5, 7—12, 17]. У «Звідомленні...» зазначається, що «за браком коштів особовий склад для музею було взято з цієї ж комісії»; це дві особи — науковий співробітник П.Ф. Оксіюк та консерватор Д.К. Зеров [8, 10—12]. До початку 1922 р. Ботанічний музей і гербарій «містився в буд[инку] був[шої] 1-ї [київської] гімназії», тобто в теперішньому Жовтому корпусі Київського національного університету імені Тараса Шевченка (б-р Тараса Шевченка, 14) [12].

Ідея створення Національного музею та гербарію як самостійної установи виникла вже в процесі формування УАН у 1918 р. Будучи в той час професором Київського університету, акад. О.В. Фомін, відомий науковець і організатор, став одним із тих, хто взяв активну участь у формуванні АН УРСР. У записці Олександра Васильовича до Комісії для вироблення законопроекту про створення Ботанічного музею УАН від 8 серпня 1918 р. у розгорнутому вигляді окреслені мета, завдання та перші етапи розвитку цієї структури УАН. Першочергове завдання Ботанічного музею та гербарію акад. О.В. Фомін вбачав у тому, щоб «зібрати для наукового досліду в виді гербарія [...] рослинні форми всього світу». Далі він аргументує: «така колекція істотно необхідна при дальшій конструкції природничої системи рослинного царства на підставі філогенетичного споріднення форм, а також удосконалення других близьких дисциплін, як: морфології, анатомії та ботанічної географії» [12]. У своїй «Записці...» акад. О.В. Фомін окреслив й основні шляхи формування цієї гербарної колекції, а саме: *придбання цінних гербаріїв*, зазначаючи, що «...це справа нелегка, через те, що цінні, гарно оброблені колекції можна придбати шляхом купівлі тільки завдяки щасливому випадку»; *обмін* «при наявності гарно оброблених колекційних дублетів з країн та областей, що славляться оригінальністю своєї флори»; *збір гербарних матеріалів у польових умовах*, для чого «...Академії наук перш усього доведеться виправити [відправити] ботанічні експедиції в найцікавіші в флористичному відношенні закутини України, а також і в південні та південно-східні степи поза межами України, як, напр[иклад], в Дінську область і в надкаспійські степи, що так оригінальні своєю флорою...». Оскільки пріоритетним науковим завданням для співробітників Ботанічного музею та гербарію УАН є дослідження флори України, то для цього необхідно мати достатню кількість матеріалів, «які можна одержати лише шляхом вирядження цілої низки ботанічних експедицій». Причому не обмежуватися вивченням

гербаріїв тільки з України та Росії, а досліджувати матеріали «...з середне- та південноєвропейських країн, що їх флора має генетичний зв'язок з флорою України. [...] Зібраний при таких експедиціях гербарний матеріал буде оброблено, а опісля стане він фундаментом гербарних колекцій Академії наук, а дублети цих колекцій послужать для дальшого збагачення Ботанічного музею гербарним матеріалом шляхом обміну з різними Tauschverein'ами¹ й іншими ботанічними установами Європи, Америки, Азії, Африки та Австралії».

Таким чином, акад. О.В. Фомін не лише визначає основні функції Гербарію УАН як установи, а й ставить для нього завдання на перспективу — налагодження міжнародного обміну та видання ексикат. Він пише: «Після одержання достаточної кількості матеріалу та після критичного його розроблення Ботанічний музей міг би приступити до видання флори України та її гербарія, а після і до видання гербарія ботанічних формацій, так цікавих на Україні, де доводиться зустрічатись і з листяними, і з шпильковими лісами, і з чорноземним степом, і з глинистою солонцюватою півпустинею» [12]. Процитовані фрагменти підкреслюють той факт, що на початку ХХ ст. у світі високо цінувалися видані гербарії. І, звичайно, дбаючи про швидкий шлях поповнення гербарних фондів, престиж нової установи, акад. О.В. Фомін прагне з перших її кроків наблизитись до тогочасних стандартів функціонування гербаріїв. Він також запропонував унікальну в світовій гербарній практиці ідею, яку так ніхто і не спромігся реалізувати, а саме: «видання гербарія ботанічних формацій»².

Переконливість, наукова обґрунтованість ідеї акад. О.В. Фоміна щодо створення Національного музею та гербарію принесли свої результати. Так, у «Записці до протоколу № 19 Комісії для вироблення законопроекту для заснування УАН» від 11 вересня 1918 р., де йдеться про формування відділу фізико-математичних наук, серед установ, які неодмінно планувалося відкрити в його структурі, поряд з Ботанічним садом та Інститутом експериментальної ботаніки як самостійну установу означено Ботанічний музей і гербарій [12]. Ці плани були підтверджені Статутом УАН від 26 листопада 1918 р. (§ 7), а пізніше цілковито реалізовані.

Важливим історичним моментом, який вплинув на структуру і формування фондів Гербарію *КШ* на цьому етапі, було те, що вже 1 січня 1920 р. УАН ставить перед «Комісією по виучуванню флори України» питання про необхідність вивчення спорових рослин. Організацію таких досліджень і підготовку відповідних фахівців було доручено керівникові Комісії акад. О. Фоміну, який залучив до цього своїх учнів — Д. Персидського, О. Архимовича та М. Вагнера. Д. Персидський почав досліджувати сфагнові та печіночникові мохи, О. Архипович — лишайники, а М. Вагнер — листяні мохи [1, 3, 7, 12].

Оскільки реалізація намірів створити при ВУАН таку самостійну структуру, як Ботанічний музей і гербарій, потребувала часу, кадрів та коштів, то між

¹ Tauschverein — ботанічне обмінне товариство, яке існувало в Європі до початку ХХ ст. [21].

² У світовій практиці гербарної справи ексикати (видані гербарії) є двох типів: «Флора...» та «Ітер...» [18, 20]. Реалізація ідеї акад. О. Фоміна стала би прецедентом створення третього типу ексикат, присвячених рослинним формаціям.

моментом підписання офіційних документів у 1918 р. і фактичним заснуванням установи збігло майже три роки. Нас особливо зацікавило питання, пов'язане з конкретною датою створення *КВ*, яка ніде точно не вказується. Певною мірою відповідь ми знайшли в роботі Д. Зерова від 1924 р., де він пише: «Ботанічний кабінет та Гербарій УАН засновані тільки наприкінці 1921 р., після обрання на академіка проф. О.В. Фоміна, який є головою Кабінету та Гербарію» [8]. Оскільки на посаду академіка Олександр Васильович був обраний 1 жовтня 1921 р., то формально цю дату можна вважати датою заснування Гербарію *КВ*.

У лютому 1922 р., у тяжкі часи громадянської війни, була скликана комісія зі скорочення штатів ВУАН, яка до кінця року з 21 установи фізико-математичного відділення залишила тільки 10, проте Кабінет продовжував функціонувати, навіть не втративши двох своїх працівників. Більше того, в 1922 р., окрім штатних співробітників, при Кабінеті почали працювати позаштатні — О. Радде-Фоміна, Ю. Клеопов, А. Лазаренко, А. Окснер, О. Архимович та В. Матюшенко. Єдине, що змінилося, то це назва установи: «Ботанічний музей та гербарій» став «Ботанічним кабінетом та гербарієм» [4, 5, 8, 10—12]. На нашу думку, це було віддзеркаленням тієї фінансової ситуації, яка склалася на 1922 р. в УАН. Д. Зеров пише: «...Оскільки організація музею вимагає великих коштів, а таких коштів в розпорядженні Кабінет не має, головну увагу було звернено на заснування Гербарію» [8]. Тому заміна у назві «музею» на «кабінет» відобразила спосіб функціонування цієї установи в ті скрутні часи — як запасника ботанічних раритетів, оскільки «кабінетом» на помежів'ї ХІХ—ХХ ст. називали зібрання наукових і мистецьких цінностей, які не виставлялися для широкого доступу чи огляду, а використовувалися дослідниками, педагогами тощо.

Фінансові обмеження функціонування Кабінету спрацювали своєрідним поштовхом до активного формування гербарних колекцій. Відомо, що на початок 1922 р. фонди *КВ* налічували близько 600 гербарних аркушів. Першими гербарними матеріалами в колекції судинних рослин стали «...гербарій ботаніка П.В. Сюзева, зібраний у Галичині під час війни, де збирач був офіцером», та «...колекції, що їх зібрали С.І. Єгорова, Д.К. Зеров та П.Ф. Оксіук (переважно з київських околиць)» [12]. З метою поповнення фондів на початку 1922 р. співробітники Кабінету звернулися до різних установ та ботаніків з проханням надсилати до новоствореного Гербарію власні збори. Так, протягом року до Кабінету надійшли численні зразки, і на початок 1923-го гербарний фонд налічував, за різними джерелами, від 4 500 до 5 000 гербарних аркушів [8, 12].

Попри важкі соціально-економічні умови, коли через фінансову скруту в 1923 р. і далі скорочувався штат ВУАН, і не було можливості придбати ні обладнання, ні літературу, Кабінет енергійно працював. Про це свідчить той факт, що наприкінці року гербарій уже мав 13 000 (15 000) гербарних аркушів судинних рослин і 2 100 пакетів спорових рослин. Крім того, формувалися заспиртовані колекції, фіксувалися у формаліні матеріали для експозицій та оформлювалися вітрини музею [8, 12]. У 1923 р. гербарні фонди поповнюються матеріалами співробітників Кабінету з Кавказу (О. Фомін), Туркестану (В. Різниченко),

Сибіру (Ю. Каневський), Криму та Білорусії (А. Окснер), а також особистими зборами від ботаніків В. Різниченка, С. Іллічевського, Г. Неводовського, М. Дубовика, М. Левенця, Ю. Каневського, М. Гродзинського, А. Ракочі, Н. Гоморака, М. Підоплічка, Р. Кравченка, С. Постриганя, Г. Липківської, О. Єгорової та студентів вищих навчальних закладів Києва К. Карлаша, [?] Бикова, Ю. Манойленка, [?] Сластьоненка, [?] Бондарчука [6, 8, 10—12]. З весни 1923 р. Кабінет розпочав обмін із Нікітським ботанічним садом та Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти (ІНО) [8].

У 1923 р. з майже 15 000 гербарних зразків Кабінету в окрему колекцію було виділено ліхенологічний гербарій — «гербарій обрісників (*Lichenes*)», як він називався на той час [8]. Над його створенням працювали О. Архимович та А. Окснер. Останній піввіку був незмінним куратором цього гербарію, багато зробив для поповнення його фондів як власними великими колекціями з України, Білорусії, Уралу, Сибіру, Далекого Сходу, так і шляхом обміну з колегами, завдяки чому зібрано обширні матеріали з Середньої Азії та арктичних районів Росії [2, 8, 15, 16].

Того ж 1923 року «приступлено до організації мохового та грибного гербаріїв» [8], але фактично вони формувалися протягом наступного року, про що свідчить «Звідолення Української академії наук у Києві за 1924 р.», де зазначається, що поряд з гербарієм квіткових рослин, який наприкінці року налічував 23 000 аркушів, гербарій спорових рослин (разом із грибами) становив близько 2 500 пакетів [13]. Цими гербарними фондами опікувалися три штатні (Д. Зеров, П. Оксіюк, А. Лазаренко) та п'ять позаштатних співробітників Кабінету (Д. Клеопов, М. Підоплічко, А. Окснер, О. Радде-Фоміна, М. Шалит) [8, 13]. Їхні функції полягали: «1) в науковому опрацюванні колекцій, 2) в монтуванні їх, 3) в дослідчій роботі — дослідженню лісів та боліт, 4) в демонстрації колекцій одвідувачам, 5) виданні довідок на запити, 6) відбиранню дублетів для обміну» [13].

Фундаторами бріологічного гербарію були О. Фомін та його учні — Д. Зеров і А. Лазаренко. Вже протягом 1924—1925 рр. його фонди налічували 1 000 гербарних пакетів [13]. Передусім основу бріологічного гербарію склали колекції сфагнових і печіночникових мохів Д. Зерова та брієвих мохів А. Лазаренка, дослідженню яких вони приділяли особливу увагу. Від заснування бріологічної колекції протягом наступних п'ятдесяти років куратором її був Д. Зеров [1, 2, 4, 5, 10, 11]. Він активно сприяв поповненню фондів бріологічного гербарію, багато зробив для їх опрацювання, створив картотеку цього гербарію, робота над якою триває і нині.

Основою мікологічної колекції, заснованої в 1924 р., стали збори двох відомих українських мікологів і фітопатологів Г. Борисевича і Г. Неводовського [2, 4, 5, 6, 10, 11, 13]. З перших днів існування цієї колекції її фондами опікувався М. Підоплічко. Завдяки йому вже на 1925 р. колекція налічувала 4 000 пакетів мікологічних матеріалів основного та 8 000 пакетів обмінного фондів [13].

Як свідчить «Звідолення ВУАН за 1925 рік», фонди активно поповнювалися матеріалами від співробітників Кабінету та за рахунок переданих на збері-

гання гербаріїв. Так, у 1925 р. Д. Зеров вивчав бріофлору переважно Північно-Західної України та Волинського Полісся, А. Лазаренко опрацьовував як власні збори мохів з України, так і матеріали, що надійшли від М. Дубовика з Криму та Ю. Каневського з Сибіру [13].

До колекції судинних рослин, яка в 1925 р. налічувала 27 000 аркушів, окрім матеріалів П. Оксіюка з Волині та Криму, Ю. Клеопова з Поділля, Волині та Київщини, надійшли гербарії від Є. Бордзиловського, В. Вовчанецького, М. Гродзинського, М. Дубовика, Є. Єлина, М. Кошового, Я. Лепченка, О. Соколовського. Шляхом обміну були отримані гербарії з Кам'янець-Подільського ІНО. Оскільки в цей період акад. О.В. Фомін обіймав кілька посад, зокрема керівника Ботанічного саду Київського університету, до роботи з університетськими колекціями долучалися позаштатні співробітники Кабінету. Відомо, що в 1925 р. «позашт[атний] співроб[ітник] О. Радде-Фоміна була одкомандирована для роботи в гербарії Ботанічного саду, де займалася інсерацією та монтуванням Гербарія Бессера» [13].

У мікологічному гербарії, як і в гербарії судинних рослин, активно працювали над збиранням матеріалів для видання мікологічної ексикати. В 1925 р. було зібрано таких матеріалів на два випуски [13], які, на жаль, так і не побачили світ.

У 1926 р. співробітники Кабінету здійснили низку експедицій, які дали можливість поповнити гербарії квіткових рослин та мохів не тільки українськими матеріалами, а й видами з Кавказу (1 000 аркушів, збори О. Фоміна, Д. Зерова, П. Оксіюка) [7, 13]. Міжгербарний обмін сприяв кількісному зростанню фондів і розширював географію зборів. Так, до Гербарію *КВ* надійшла низка матеріалів із Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова, що нині зберігаються у фондах колекції «Флора СНД». Як вказано у «Звідомленні Української академії наук у Києві за 1926 рік», упродовж року «гербарій квіткових рослин збільшився до 32 000 аркушів (до 2 950 видів)... моховий гербарій доходить до 1300 пакетів, обрісниковий — 1 000 пакетів, грибний — 4 200» [13]. Гербарні фонди Кабінету слугували основою для написання низки ботанічних праць. Серед них особливе місце посідає розпочате академіком О.В. Фоміним видання «Флора України» [7, 13].

Очолюючи кафедру ботаніки Київського університету, «Комісію по виучуванню флори України», «Комісію по виучуванню спорових рослин», керуючи Ботанічним садом, Олександр Васильович Фомін мріяв про створення в Києві потужної ботанічної установи і доклав чимало зусиль для здійснення цієї мрії. Однак вимоги часу швидко змінювали склад, штат, профіль, назви великих і малих ботанічних освітніх і наукових осередків Києва, які теж мали власні гербарні колекції. Тому питання про концентрацію ботанічних досліджень у межах єдиної потужної науково-дослідної установи було логічним на цьому історичному етапі.

Не пізніше червня 1925 р. у Харкові, тодішній столиці України, Адміністративно-фінансова комісія Раднаркому УСРР на пропозицію НКО УСРР ухвалила штати ВУАН на 1924—1925 рр. і залишила без змін штат Ботанічного ка-

бінету та гербарію (дві особи — вчений консерватор і науковий співробітник). Комісія вважала також «необходимым выдвинуть вопрос об объединении его с крупным гербарием ИНО [Института народного образования] и др.» [13].

1926 року в процесі формування Науково-дослідного інституту ботаніки Укрнауки на базі кафедри, яку очолював акад. О. Фомін, знову постає питання щодо приєднання гербарію Ботанічного кабінету до новостворюваної установи. У витязі з протоколу засідання Президії Укрнауки [Упрнауки] про перетворення Кафедри ботаніки на Інститут ботаніки від 29 січня 1926 р. (м. Харків) зазначається: «Вважати за доцільне й необхідне відкрити з нового бюджетного року Ботанічний інститут з акад. [О.] Фоміним на чолі. Доручити акад. [О.] Фоміну скласти до 15 березня [1926 р.] і подати до Укрнауки проект статуту, оперативний план і особистий склад Інституту, погодивши їх з директором Ботанічного саду [В]УАН акад. В.І. Липським та директором Акліматизаційного саду акад. М.Ф. Кашенком, маючи на увазі об'єднання зазначених садів з Інститутом та з Президією [В]УАН, маючи на увазі включення до Інституту майна Ботанічного кабінету [В]УАН» [13].

У той час, коли в кабінетах ВУАН вирішувалися питання про створення Інституту ботаніки, його структуру, штат, фінансування, розміщення, чотири підрозділи Гербарію *КВ* функціонували згідно з вимогами, які ставилися до колекцій. Вивчаючи гербарні зразки судинних рослин *КВ*, датовані 1920—1930 рр., бачимо, що надходили вони у фонди науково і технічно опрацьованими (всі зразки визначені та монтовані переважно за допомогою ниток на тонких паперових підкладках синього, білого або сірого кольорів; етикетки та детермінанти до зразків фіксовані на підкладці) (рис. 1). Отже, у 1927 р. у гербарії квіткових рослин фонди зросли на 6 300 гербарних аркушів (зокрема шляхом обміну з гербаріями СРСР надійшло 450 зразків) і на початок 1928 р. налічували 38 300 зразків. Науковим опрацюванням гербарного матеріалу в той період займалися О. Фомін, П. Оксіюк, О. Радде-Фоміна. Вони впорядкували 106 видів для видання ексикати судинних рослин української флори. В результаті вивчення мохів України, завдяки зборам Д. Зерова та А. Лазаренка, бріологічний гербарій з 1 300 зразків у 1927 р. зріс до 2 850 у 1928 р. Протягом 1927—1928 рр. поповнювалися фонди і в мікологічному гербарії — з 4 000 до 5 300 зразків. Ними опікувався М. Підоплічко, який, «обробляючи свої збірки грибів, монтував гербарій» [13]. Крім того, мікологічні фонди збагатили збори З. Гіжицької, в подальшому керівника лабораторії мікології Інституту ботаніки і першого куратора мікологічного гербарію. Упродовж 1925 — 1928 рр. вона здійснила численні екскурсії в околицях Києва, опрацювала понад 1 000 зразків власних і зборів інших колекторів [2, 6, 13].

Зростання фондів потребувало збільшення штату працівників та розширення приміщення. Тому, коли в 1928 р. частину установ II Відділу ВУАН перевели до іншого приміщення Академії, «у старому будинку (кол[ишня] Ольгинська гімназія) поширено [...] приміщення Ботанічного кабінету та гербарію» [13]. Це дало змогу не тільки розмістити наявні фонди, а й вітрини показового музею

Рис. 1. Гербарні зразки (a, c, e) та етикетки до них (b, d, f) Гербарію KW 1921—1931 рр.
 Fig. 1. KW Herbarium specimens (a, c, e) and their labels (b, d, f) of 1921—1931

Кабінету (квіткові рослини, мохи, гриби та асоціації флори України), підготовлені ще 1927 р., але за браком місця їх не виставляли для відвідувачів [13].

Питання конкретизації обсягу фондів гербарію Ботанічного кабінету на момент його злиття в 1931 р. з гербарієм Науково-дослідного інституту ботаніки Упрнауки ще потребує уточнення. Аналізуючи відомі на сьогодні цифри, ми припускаємо, що за середнього приросту фондів у 6 000—10 000 зразків на рік Гербарій KW у 1931 р. мав налічувати 68 000—80 000 одиниць зберігання (рис. 2).

Таким чином, перші десятиліття становлення Гербарію KW, як наукової колекції у структурі Ботанічного кабінету (музею), стали роками інтенсивного накопичення фондів. Оскільки Гербарій KW формувався самостійно, а не на базі колекцій гербарію-попередника, як це було з колекцією Науково-дослідного інституту ботаніки Упрнауки, основу якого склали гербарії Київського університету, то з перших кроків для поповнення фондів KW використовували всі можливі шляхи, а саме: збір гербарних матеріалів у природі, обмін, придбання особистих колекцій, заохочення колекторів до надсилання матеріалів

Рис. 2. Зростання фондів Гербарію *КВ* у 1921—1931 роках
 Fig. 2. Increasing of the *КВ* Herbarium specimen number in 1921—1931

до Гербарію. Накопичення фондів відбувалося відповідно до наукових інтересів спеціалістів, які на той час працювали в Кабінеті. Тому з перших років становлення *КВ* фондові матеріали розподілялися між чотирма основними гербаріями: судинних рослин, бріологічним, ліхенологічним та мікологічним. Як свідчать зразки того періоду, технічний і науковий рівень опрацювання фондів був доволі високим. Все це дало можливість колекціям *КВ* стати підґрунтям для написання низки наукових праць, наприклад: «Флора України I. Pteridophyta» (О. Фомін, 1926), «De varietatibus atque Formis Woodsiarum in Sibiria crescentium» (О. Фомін, 1926), «Торфові мохи України» (Д. Зеров, 1928), «Голонасінні Кавказу та Криму» (О. Фомін, 1928) та ін.

1. Бачурина Г.Ф., Партика Л.Я. Бріологічний гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України // Укр. ботан. журн. — 1987. — **44**, № 6. — С. 93—95.
2. Вассер С.П., Дудка І.О., Крицька Л.І., Кондратюк С.Я., Царенко П.М. Гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (сторінки історії та сучасність) // Укр. ботан. журн. — 1996. — **53**, № 4. — С. 391—402.
3. Вірченко В.М. Перші дослідження спорових рослин в УАН та їх долі // Укр. ботан. журн. — 2001. — **58**, № 6. — С. 775—777.
4. Гербарії України. — К.: Вид-во Ін-ту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 1995. — С. 7—43.
5. Гербарій Інституту ботаніки НАН України *КВ* / За ред. Л.І. Крицької, С.Л. Мосякіна. — К.: Вид-во Ін-ту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2002. — 142 с.
6. Дудка І.О., Тихоненко Ю.Я. Гербарій грибів та грибоподібних організмів // Гербарій Інституту ботаніки НАН України. — К.: Вид-во Ін-ту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2002. — С. 60—70; 121—128.
7. Збірник праць, присвячений пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН України, 1938. — С. 7—25.
8. Зеров Д.К. Ботанічний кабінет та гербарій Української Академії наук в м. Києві // Укр. ботан. журн. — 1924. — **2**. — С. 86.
9. Зеров Д. К. Олександр Васильович Фомін // Журн. Інституту ботаніки УАН. — 1936. — **7** (15). — С. 3—5.
10. Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного. — Київ: Наук. думка, 1971. — 103 с.
11. Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного. — Київ: Наук. думка, 1976. — 83 с.
12. Історія Академії наук України (1918—1923). Документи і матеріали. — К.: Наук. думка, 1993. — С. 102—106; 126—136; 142; 148—161; 167—176; 178—184; 198—214; 222—238; 295—314; 321—322; 333—346; 356—415.
13. Історія Національної академії наук України. 1924—1928. Документи і матеріали. — К.: НБУВ, 1998. — 763 с.

14. *Історія Національної академії наук України. 1929—1933. Документи і матеріали.* — К.: Наук. думка, 1998. — 543 с.
15. *Кондратюк С.Я., Безніс Н.Г.* Ліхенологічний гербарій // Гербарій Інституту ботаніки НАН України. — К.: Вид-во Ін-ту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2002. — С. 42—59; 110—120.
16. *Кондратюк С.Я., Безніс Н.Г., Навроцька І.Л., Бачурина Г.Ф.* Ліхенологічний гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України // Укр. ботан. журн. — 1993. — **50**, № 6. — С. 75—84.
17. *Кондратюк С.Я., Шевера М.В., Вірченко В.М.* Академік Олександр Васильович Фомін (02.05.1867—16.10.1935) — фундатор Гербарію *KW* Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України // Фомінія. — 2009. — № 1. — С. 6—23.
18. *Скворцов А.К.* Гербарій. Пособие по методике и технике. — М.: Наука, 1977. — 199 с.
19. *Список судинних рослин гербарію флори України, що його видає Інститут ботаніки НАН України. Центурія 3, частина 2 (№ 251—300)* (Опрацювали Н.М. Шиян, М.М. Федорончук, В.І. Гончаренко, С.І. Антоненко) = *Schedae ad Herbarium florum Ucrainicae exsiccatae ab Instituto botanico NAS Ucrainicae editum. Cent. III, pars 2 (№ 251—300).* — К.: Вид-во Ін-ту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2006. — 38 с.
20. *Шиян Н.М.* Ексікати та їх місце в гербарному обміні // Укр. ботан. журн. — **65**, № 3. — 2008. — С. 456—464.
21. *Botanischer Tauschverein in Wien* // *Plant Syst. Evol.* — 1854. — **4**(47). — P. 380—383.
22. *Index Herbariorum. Part I. The Herbaria of the World.* (Editors: Patricia K. Holmgren, Noel. H. Holmgren, Lisa C. Barnett). — Bronx; New York, 1990. — Ed. 9. — x + 693 p. — <http://sciweb.nybg.org/science2/IndexHerbariorum.asp>

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 31.05.2010 р.

Н.Н. Шиян

Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України, г. Київ

ГЕРБАРИЙ ИНСТИТУТА БОТАНИКИ ИМ. Н.Г. ХОЛОДНОГО НАН УКРАИНЫ (*KW*)
В ЦИФРАХ И ДОКУМЕНТАХ (1921—1931 гг.)

Гербарий *KW* был основан в 1921 г. как часть учрежденного при Украинской Академии наук «Ботанического музея (кабинета) и гербария». Первым куратором *KW* стал академик А.В. Фомин. На протяжении 1921—1931 гг. в фондах *KW* было накоплено до 80 000 единиц хранения, которые распределились между четырьмя коллекциями: гербарием сосудистых растений, бриологическим, лихенологическим и микологическим гербариями. В статье собраны архивные и литературные материалы о формировании каждой из этих коллекций в период с 1921 по 1931 год.

Ключевые слова: гербарное дело, гербарий *KW*, эксиката.

N.M. Shyian

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE *KW* HERBARIUM OF THE M.G. KHOLODNY INSTITUTE OF BOTANY,
NAS OF UKRAINE IN DOCUMENTS AND DATA (1921—1931)

The *KW* Herbarium was founded in 1921 as a part of the Botanical Museum and Herbarium of the Ukrainian Academy of Sciences. Professor O.V. Fomin was the first Curator of the Herbarium. During 1921—1931, ca. 80 000 specimens were accumulated subdivided into the following four collections: herbarium of vascular plants, bryological, lichenological and mycological herbaria. The article provides archive and literature data on the development of these collections during 1921—1931.

Key words: herbarium management, Herbarium *KW*, exsiccatae.